

KAREL PALAS

FILIP SIGMUND A JEHO CESTOPIS

Roku 1860 vyšel v skalické Škarniclově tiskárně spis Filipa Sigmunda Cesta přes Moře do Azie¹ v rozsahu 333 stran dvanáctkové formátu. Publikace zapadla bez ohlasu, nenašel jsem žádnou zmínku o ní v odborném tisku — registruje ji pouze monografie Jozefa Špetka² s odkazem na Rieznerovu Bibliografii písomníctva slovenského. Spis sám je mi znám z jediného exempláře, který je dnes v majetku zámecké knihovny v Kroměříži (byl nalezen r. 1973 při opravě chrámu v Ratajích u Kroměříže). Přitom zasluhuje pozornost odborné veřejnosti.

Jeho autor, Filip Sigmund žil v Ratajích. Narodil se 1. 5. 1812,³ na přání rodičů se vyučil tkalcem, ale provozování řemesla netěšilo tohoto zvidavého člověka, samorostlého venkovského hloubala, který se ve volných chvílích zabýval i psaním. Pocit neuspokojení, nepochopení u něho zřejmě narůstal konflikty s okolím, nezdarem v manželství, které uzavřel na matčin nátlak, i dalšími událostmi (požárem, ztrátou rodičů a sestry). Pod vlivem těchto skutečností se tím silněji upnul k uskutečnění svého záměru, kterým se obíral už od dětství a o jehož realizaci se už jednou, bez úspěchu, pokusil: navštívit Svatou zemi. Na cestu se vydal 27. srpna 1852, prošel Uhry, Srbsko, Bulharsko, z Cařihradu se přeplavil lodí (se zastávkou na Kypru a v Tripolisu) do Jaffy a pak pokračoval zase pěšky do cíle svého putování — do Jeruzaléma. Poznávání památných míst v Palestině bylo komplikováno jeho nevalnou zdravotní i hmotnou situací (cestoval prakticky bez prostředků). Proto byl také nucen vydat se sám pěšky riskantní cestou do Egypta přes poušť Sinajského poloostrova. Po zběžné prohlídce Káhiry a Alexandrie se dostal lodí do Terstu (tam strávil několik dní v nemocnici), odtud šel zasněženým Slovinskem a Štýrskem do Vídně. Tam získal zdarma jízdenku do Hulína. Domů se vrátil uprostřed dubna r. 1853.

¹ Ve všech citátech z tohoto díla zachovávám skutečnou grafiku tisku — s výjimkou transkripce β — s, $\beta\beta$ — š a w — v.

² Jozef Špetko, *Dejiny škarnicovskej knižtlačiarne v Skalici*. Martin 1958, 69.

³ Biografické údaje lze vyčíst a zkombinovat z toho, co o sobě autor píše na různých místech svého cestopisu.

Další zprávy o F. Sigmundovi obsahuje list vlepený r. 1973 do výtisku jeho díla uloženého v kroměřížské knihovně. Je v něm výpis z ratajské farní kroniky o autorově úmrtí: „4. června 1871 zemřel odpadlík od církve římskokatolické, padouch Filip Sigmund.“ Kromě toho jsou zde zaznamenány informace udržované ústní tradicí; podle nich byl F. Sigmund skandalizován i po svém pohřbu, jeho odpůrci přes noc zničili náhrobek s vlastním Sigmundovým epitafem, který dali zhotovit jeho přátelé. V místním povědomí žije F. Sigmund dodnes jako člověk svérázný, citlivý, pokrokový.

Sigmundův cestopis má podobu deníku. Je vyplněn podrobnými zápisky pořizovanými každodenně při putování cizími zeměmi (plynulý tok vyprávění členěného důsledně podle jednotlivých dní je přerušen jen jednou, v době od 1. do 7. prosince, kdy pisatel upoutaný na lůžko upadal do bezvědomí a ztratil orientaci v čase), které prezentují autorovy zážitky a dojmy jako zcela bezprostřední, i když Sigmund vydal svůj spis s odstupem 7—8 let od uskutečnění své cesty. Vlastní cestopis orámoval úvodem (v něm stručně vypisuje své životní osudy a pohnutky k cestě do Palestiny, zařazuje sem i svou báseň o šestnácti čtyřveršových slokách, v níž se loučí s domovem, přáteli i nepřáteli) a závěrem (vypráví o návštěvách příbuzných a známých po návratu z dalekých zemí a nakonec vysvětluje, proč se po čase rozhodl svůj spis zveřejnit).⁴ Svůj cestopis pojal tedy jako detailní sice, ale přece jen pouhý výsek své autobiografie.

Základ cestopisného žánru — informace o objektivním světě a současně o autorském subjektu⁵ — je u Sigmunda zřetelně posunut směrem k druhému pólu: jeho spis je pojat jednoznačně jako výpověď o autorových ryze osobních příhodách a pocitech. Zatímco jeho předchůdci (zvláště Oldřich Prefát z Vlkanova⁶ v šedesátých letech 16. století, Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic⁷ na začátku 17. stol. nebo pražský zlatník Jan Žvejkal v čtyřicátých letech 19. stol.⁸) docelovali obraz cizích zemí množstvím údajů čerpaných z jiných zdrojů, Sigmund uvádí ve svém díle zásadně jen to, co sám viděl, prožil.

Jeho vidění světa je detailně partikulární. Prostor, v němž se pohybuje, zůstává pro něho v celých vrstvách a úsecích jakoby zacloněn. Ponechává bez povšimnutí, co stojí mimo životní zájmy a duševní obzor prostého

⁴ „[...] každý chtěl, bych jeho návštěvu mou upřítomnil, a jemu o cestě mých zkušeností vyprávěl. Já ale an již jsem se v dalejším vyprávěním chulostivým stal, a odtud ráděj jsem uzavřel, cestu tau popsati a výtisknout dáti, na co pak ji každému, zvláště cestomilcům ku čtení podávám.“ (Str. 333.) — Autorovo vysvětlení však není třeba brát doslova, jistě ne v tom smyslu, že by byl s líčením své dlouhé pouti začal až po jisté době; text díla vypovídá, domnívám se, dost jednoznačně, že si Sigmund dělal průběžně při cestě poznámky, a ty pak před vydáním jen zredigoval.

⁵ Srov. Zlatko Klátik, *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava 1968, 42n.

⁶ Oldřich Prefát z Vlkanova, *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k božimu hrobu* [...] Nově vydal Karel Hrdina, Praha 1974.

⁷ Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic, *Cesta z Království českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské a dále do Egypta a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v Pusté Arabii I—II*. Nově vydal Karel Jaromír Erben, Praha 1854—1855.

⁸ Jan Žvejkal [Zweyckall], *Popsání trojích cest (2500 mil) po pevné zemi i po moři, v Evropě, Asii a Africe roku 1818—1833 na památná místa v zemi Svaté čili do města Jeruzaléma k božimu hrobu vykonaných*. Praha 1844 (s předmluvou Václava Krolmuse, který se podílel i na konečné podobě díla).

venkovana z poloviny 19. století, a naopak zaostřuje pozornost na elementární každodenní starosti a problémy, s nimiž se potýká nemajetný cestující po cizině, odkázaný většinou na dobrodiní soucitných domorodců a na pomoc místních institucí. Sigmund např. navštívil řadu evropských i asijských metropolí, ale jejich velikost, architektura, dlouhá dějiny, kulturněhistorické památky na něho většinou nezapůsobily — poznámky o cizích městech často odbývá konstatováním, že v nich „málo co k povšimnutí bylo“. Zato pečlivě zaznamenává, co kde dostal k jídlu a pití, jak si opatřil nocleh, rozvádí na relativně velké ploše a do detailů četné epizodky z pohledu čtenáře podružné, zanedbatelné, které však mají svou váhu v pisatelově prožívání skutečnosti. Tak např. ke dni 15. prosince vypráví zevrubně na plných třech stranách o tom, jak chtěl psát v Jeruzalémě dopis domů a jak si opatroval věci potřebné k psaní. Takovýchto historek je v knize záplava. Na ukázkou vybírám pasus vztahující se k 2. únoru, v němž autor popisuje svůj první den v Káhiře.

„Sotvá jsem se umil a oblékl, když již mně snídaní donešeno bylo, na co hned po něm svůj ubyt jsem (klíčem doručeným) zamkl a do města na podívání odešel. — Co jsem byl prozatím v městě uhlýdal; to za mnoho nestálo; jen to podotknout musím, že jsem podkal na ulici stádo kozy honiti, kterých všechny dojné byly, a snad aby se jim výmena horkem nepukaly, tak všechny svá výmena v pitličkách ukryté měly. Žeby kozy ty mléko k prodeji nosily, o tom jsem dřív nevěděl, až když pak na volání majetníka Arábky docházely, teprv jsem se svěděl, an majetník k jedné z těchto na stoličku přisedl, a vydojiv tauto, dle míry za peníze prodával. — I já jsa dojiva chtivý, též jsem tomuto čtvrt piastru podal, za nějž jsem asy židlík mléka toho obdržel, kteráž vypije, zas dálejc jsem ucházel. — Mezi prozatimním chozením byl jsem do jedné ulice vešel, kde an mnoho kotlarů bylo jsem sobě dle líbosti pěkný měděný pohárek ku váři černé kávy kaupil. A zas opodál toho byl jsem sobě i mlýnek ku mletí kávy dle sv obzvláštní líbosti (který jsem již dávno sobě míti přál.) kaupyl. A odsud zas dalej jsem do druhé ulice vešel, kde zas jsem (jaktě živ níkdě, jako zde) tolik cukrářů viděl, kde jsem sobě za čtvrt piastru oblíbený kausek pečiva kaupyl, kterýbych v naší otčině, ať kde koliv sotvá za šestáček kaupyt dostal. — Odtud již jsem na svou hospodu zašel a jsa horkem a chauzy unaven, tedy již pro dnešek doma zůstal.“⁹

Výrazná redukce věcných informací o zemích, jimiž autor prochází, a naopak nadměrné líčení čistě osobních dojmů a zážitků vede často k bizarním obrazům a spojením navozujícím u čtenáře významové asociace, jež lze stěží přičítat autorovu záměru. Náznorným dokladem toho je způsob, jímž Sigmund píše o své návštěvě chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě, jednoho z hlavních cílů křesťanských poutníků do Svaté země. Zatímco např. Kryštof Harant ve svém díle věnuje zevrubnému popisu jeho vzhledu a historii čtyři rozsáhlé kapitoly, Sigmund se spokojuje se základními údaji, zato nešetří místem při podrobném vyprávění, jak strávil v uzavřeném chrámu noc, vykonal zpověď a co podnikal, když na něho „nutná potřeba narážela“.¹⁰ Čtenář při izolovaném čtení má sklon vidět v této scéně hrubou desakralizaci, znevažování jednoho z nejposvátnějších míst křesťanského světa; ve skutečnosti nejde

⁹ Filip Sigmund, *Cesta přes Moře do Azie*, 280n.

¹⁰ Tamtéž, 171.

o nic jiného než o běžný způsob Sigmundova psaní, spočívající v čistě additivním řazení prvků často disparátních; kdy se ocitají v těsném sousedství věci podstatné, závažné i efemérní, banální.

Subjektivní založení Sigmundova cestopisu se projevuje rovněž tím, že rozsah záznamů o poznávaných místech závisí ne na nich samých, na jejich přitažlivosti, významu, věhlasu, ale na množství autorových příhod a na jeho momentální situaci, což dokládají i následující kvantitativní ukazatelé. V cestopise běžně zabírá podstatnou část textu vyobrazení cíle putování, kdežto líčení cesty tam a zejména zpět bývá zdatelně stručnější. Toto rozvržení, obvyklé v starší české cestopisné literatuře,¹¹ zachovává např. i Jan Žvejkal ve svém popisu cesty do Palestiny, vydaném tiskem r. 1844: vyprávění o cestě do Svaté země u něho vyplňuje 37 % textu, popis Palestiny 53 % a návrat 10 %. Poměr jednotlivých částí je u Sigmunda jiný 41 : 30 : 29 %. A vezme-li v úvahu čas strávený na jednotlivých úsecích, dojdeme k zjištění, že 1. a 2. část jeho cestopisu je vzácně vyrovnaná v tom, že Sigmund napsal v průměru o 1 dni něco málo přes půldruhé stránky, ať šlo o dny vyplněné zdoláváním nehostinných hor v Bulharsku či plavbu na moři, nebo návštěvami památných míst v Jeruzalémě a okolí . . .

Pojetí cestopisu jako ryze osobního, ničím z vnějšku neusměrňovaného svědectví se obráží také v autorově vztahu k příslušníkům jiných národů, s nimiž přichází do styku. Sigmund zpravidla posuzuje jednotlivce, a to výhradně podle vlastní zkušenosti, bez apriorních nacionálních nebo rasových sympatií či antipatií, netečný k náladám a smýšlení reprezentativních vrstev soudobé české společnosti, popularizovaným a utvrzovaným literaturou i publicistikou. Turky představuje v řadě scének jako lidi vlídné, dobrosrdečné, pohostinné, s projevy spontánní lidské solidarity, nezištné pomoci se setkává i mezi Egypťany a Židy, dokonce i mezi loupežnými skupinkami Arabů v sinajské pustině. Vůbec nejbliž jsou mu Němci, v nich vidí krajaný a „pokrevníky“; s třemi německými řemeslníky hned při prvním setkání v Cařihradě naváže upřímné přátelství, s nimi „jako se svými bratry navyknout a spríznen byl“,¹² projevy jejich vzájemného obětavého kamarádství patří k nejpůsobivějším místům celého spisu. — Zcela nedotčen je Sigmund soudobým českým slovanofilstvím. Z Cařihradu do Jaffy pluje společně s početnou skupinou ruských poutníků, ale ti tvoří společnost, k níž autor nemá žádné vazby. Také jeho vyobrazení jižních Slovanů se zjevně odlišuje od toho, jak ji přibližovala veřejnost v třicátých až padesátých letech 19. století česká beletrie a žurnalistika.¹³ I zde je Sigmundovu pohledu dokonale cizí romantický historismus, opojení folklórem i heroizace boje balkánských Slovanů za nezávislost; také tu posuzuje vše střízlivě věcně, podle měřítek každodenní životní praxe prostého venkovana, především podle úrovně hmotné kultury, hospodářství, práce. V tomto světle se mu Srbsko jeví jako svět dosti zaostalý a o Bulharsku píše se zjevným despektem.

¹¹ Přesná data uvádí Eduard Petrů, *Staročeský cestopis z hlediska genologického*. Studia bohémica II, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, facultas philosophica, Philologica 46, SPN, Praha 1982, 11–16.

¹² Filip Sigmund, op. cit., 235.

¹³ Podrobnější údaje uvádí spis *Češi a Jihoslované v minulosti*. Praha 1975 (red. Václav Z á č e k).

Obsahové náplni díla vcelku odpovídá i jeho jazyk. Je to pestrá směs archaismů, dialektismů, slovakismů, neologismů i podob hyperkorektních.¹⁴ Ani v této oblasti se Sigmund necítí vázán gramatickou ší pravopisnou normou, naopak projevuje v značné míře tvořivý vztah k mateřštině: užívá vlastních slovních kreací, ne nepodobných neologismům J. V. Pohla z 2. poloviny 18. století (klauzda — utvořeno od *klusati* podle *jízda*; léčina — lék; ležisko — nocleh, lůžko; řádnice — kancelář, úřad; snědoch — člověk tmavé pleti), libuje si v složeninách, zvláště adjektivních, které pronikly do české literatury na začátku 19. století jako charakteristický prostředek básnického stylu jungmannovců (krásnozelený; ouzkonizounký; smrtihrozný; vraždolúpež; vzduchotahy — ventilátory; žilotluk — puls), obměňuje význam slov existujících (náhoda — příhoda; přecházet se — procházet se; ubyt — byt; zdovídati se — ptát se; důsledně píše konšel m. konzul apod.). To vše na mnoha místech přispívá k bezděčné poetizaci textu, dodává dílu „kouzlo nechtěného“.

Cesta přes Moře do Azie Filipa Sigmunda tedy v mnoha směrech vybíhá z tradice domácí cestopisné literatury, vymyká se ustálenému modelu cestopisu a současně odkazuje k jinému kontextu. Už sám fakt, že byla vydána v Škarnicově tiskárně, z níž vycházely především knížky lidového čtení a kramářské tisky, stejně jako to, že byla vytištěna švabachem, signalizuje, že ji sám autor chápal jako součást lidového čtení. Pojetím díla jako upřímné, otevřené výpovědi o sobě a svém vidění světa, která je inertní vůči dobovým trendům, konvencím, normám, která je lhostejná i k eventuálnímu ohlasu na veřejnosti, která se nestará o podstatu a hranice žánru, řadí se Filip Sigmund do proudu inzitní literatury;¹⁵ ocitá se v sousedství dobrušského Aloise Beera, s nímž ho spojuje nejen povaha díla, ale i řada analogií a shod v životních osudech.¹⁶ Tento typ literatury se uchoval obyčejně zásluhou iniciativy jednotlivců, někdy jen díky náhodě, a teprve v posledních dvou desetiletích let nás zejména ohlas naivního malířství a odborné publikace o něm učí vidět v ní něco víc než kuriózní kulturněhistorický materiál. V těchto souvislostech lze také hledat vysvětlení osudu Sigmundova cestopisu.

ФИЛИП СИГМУНД И ЕГО ПУТЕВЫЕ ЗАПИСКИ

Статья рассматривает путешествия Филипа Сигмунда „Дорога за море в Азию“, изданные в 1860 г. в городе Скалице, в научной литературе оставшиеся до сих пор без отклика. Автор — деревенский ремесленник из Ратай недалеко от города Кромержиж — до мельчайших подробностей описал свои путевые впечатления в Палестину. Он прошел через Венгрию, Сербию, Болгарию, Стамбул в Яффу, посетил Иерусалим и Вифлеем, Египт и вернулся назад через Триест, Штейр в Вену.

¹⁴ Slovakismy a zčásti i tvary hyperkorektní se do textu patrně dostaly dodatečně, při sazbě v tiskárně.

¹⁵ Nejnověji o ní pojednává Bohuslav Beneš, *Jakub Svoboda a inzitní literatura*. SPFFBU 31, 1982, řada literárněvědná (D 29), 215—222.

¹⁶ Srov. zvláště Alois Beer, *Na vandru*. Čs. spisovatel, Praha 1973 (vydal a doslov napsal Karel Michl).

Анализ показывает, что записки Сигмунда выходят за рамки традиционных путевых записок и идейной ориентации современной беллетристики и публицистики. Своими характерными чертами — пониманием путешествия в форме чисто субъективной исповеди, детально партикулярным мировоззрением, ограниченным жизненным интересом и духовным образом простого деревенского жителя половины 19 века, равнодушностью к конвенциям и нормам эпохи, отражающейся и в сфере языкового стиля — принадлежат записки Сигмунда к течению инзигитивной (наивной) литературы. Этим одновременно можно объяснить, почему сочинение осталось забытым.

parisky nám byla posyřána,